

Γεωγραφίες

Αρ. 32 (2018)

Γεωγραφίες, Τεύχος 32, 2018

ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ «ΣΥΝ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ» ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΧΩΡΩΝ: Η ΝΕΑ ΠΑΡΑΛΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ

Μαρία Καραγιάννη, Ματίνα Καψάλη

ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ «ΣΥΝ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ» ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΧΩΡΩΝ: Η ΝΕΑ ΠΑΡΑΛΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ

Μαρία Καραγιάννη¹, Ματίνα Καψάλη²

Περίληψη

Το Συνέδριο του ΟΗΕ Habitat III (2016) και η Νέα Ατζέντα για τις Πόλεις, σηματοδότησαν και επίσημα τη στροφή των παγκόσμιων αστικών πολιτικών από την αστική βιωσιμότητα, στην αστική ανθεκτικότητα. Στο πλαίσιο της τελευταίας, η συμμετοχή των πολιτών στην παραγωγή των δημόσιων χώρων αποκτά νέα σημασία. Το 2016, ο Δήμος Θεσσαλονίκης ανακοίνωσε την ένταξη του στο δίκτυο των «100 Ανθεκτικών Πόλεων», του Ιδρύματος Rockefeller. Η «Στρατηγική για την Αστική Ανθεκτικότητα» του Δήμου, έφερε στο επίκεντρο της συζήτησης για την ανθεκτικότητα, την έννοια της «συν-δημιουργίας» των δημόσιων χώρων. Εφορμώντας από τα παραπάνω, το παρόν άρθρο εξετάζει το παράδειγμα της Νέας Παραλίας Θεσσαλονίκης, αναλύοντας την αλληλεπίδραση μεταξύ των αστικών πολιτικών και πρακτικών του Δήμου Θεσσαλονίκης και ομάδων πολιτών. Ο στόχος μας είναι να αναδείξουμε το πολύπλοκο δίκτυο συναινέσεων και συγκρούσεων που αναδύεται στους δημόσιους χώρους της πόλης, υποστηρίζοντας τη σημασία των πρακτικών αμφισβήτησης, καθώς αυτές αποτελούν τη δημοκρατική χωρική έκφραση των πραγματικών αναγκών και επιθυμιών των κατοίκων των πόλεων.

Urban Resilience and “Co-creation” of Public Spaces: the New Waterfront of Thessaloniki as an Urban Arena of Conflicts

Maria Karagianni, Matina Kapsali

Abstract

United Nation's Habitat III and the New Urban Agenda have marked a turn of global urban policies from urban sustainability to urban resilience. From then onwards, citizen participation attains an increased importance in the production of public spaces. In 2016, the Municipality of Thessaloniki announced its participation in the network of “100 Resilient Cities”, financed by the Rockefeller Foundation. Building on this, the Municipality has produced the “Strategy for Urban Resilience”, which foregrounds the concept of “co-creation” and participation of public spaces. In light of this, we explore the re-ordering of Thessaloniki's New Waterfront, through the interplay among urban policies and practices of the Municipality and citizen-led initiatives of everyday praxis. Our aim is to unearth the complex network of consensus and contestation, emerging in and through the public spaces of the New Waterfront, paying particular attention to the importance of practices of dissensus. Conceptualizing these practices as the spatialization of democratic urban politics, we provide an empirically grounded analysis of how and to what extent they contribute towards more democratic urban transformation.

1. Αρχιτέκτων, υποψήφια διδάκτωρ, Τομέας Πολεοδομίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΑΠΘ, mkaragi@arch.auth.gr

2. Αρχιτέκτων, υποψήφια διδάκτωρ, Τομέας Πολεοδομίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΑΠΘ, skapsali@arch.auth.gr

Εισαγωγή

Αυτό που διακυβεύεται λοιπόν είναι η πρακτική της γνήσιας δημοκρατίας, η επιστροφή στην πόλις, ο δημόσιος χώρος για τη συνάντηση και τη διαπραγμάτευση της διαφωνίας, όπου εκείνοι που δεν έχουν τόπο και δεν υπολογίζονται ή κατονομάζονται μπορούν να αποκτήσουν φωνή.

(Swyngedouw, 2009:613)

Το 2016, η Θεσσαλονίκη εισέρχεται στο δίκτυο των 100 Ανθεκτικών πόλεων του Ιδρύματος Rockefeller. Ήδη από το 2010, και εν μέσω της «ελληνικής κρίσης», η Θεσσαλονίκη προβάλλεται στον κυρίαρχο Λόγο³ ως μία πόλη φιλική, όπου οι πολίτες έχουν τον πρώτο λόγο στην δημιουργία και διαχείριση των δημόσιων χώρων. Σε μια εποχή που η «ανθεκτικότητα» γίνεται “buzzword” παγκοσμίως (Davoudi et al., 2012) και οι ελληνικές πόλεις υφίστανται ταχείς μετασχηματισμούς στο πλαίσιο μιας πολύπλευρης χωρικής, κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, το ενδιαφέρον τόσο των επίσημων πολιτικών όσο και των πρακτικών των κατοίκων των πόλεων στρέφεται στον δημόσιο χώρο. Νέα δίκτυα αναπτύσσονται μεταξύ επίσημων φορέων, τοπικών κυβερνήσεων και εθνικών οργανισμών, βασισμένα στην μετακίνηση πολιτικών (policy mobility) και στην μεταφορά τεχνογνωσίας για την αντιμετώπιση των νέων αστικών προκλήσεων. Παράλληλα, ομάδες πολιτών επιδιώκουν να επαναοικειωθούν τα πάρκα, τις πλατείες και τους δρόμους, πειραματίζονται με νέες αστικές πρακτικές και δίνουν καινοτόμα νοήματα στον δημόσιο χώρο.

Εκκινώντας από αυτό το πλαίσιο, σε αυτό το άρθρο, υποστηρίζουμε πως είναι απαραίτητο να επαναπροσδιορίσουμε την σχετικά πρόσφατη αυτή πρόταση για «συν-δημιουργία» δημόσιων χώρων, δίνοντας έμφαση στους φορείς που εκφράζουν αμφισβήτηση και διαφωνία απέναντι στον κυρίαρχο τρόπο νοηματοδότησης του όρου. Για να το πετύχουμε αυτό, εξετάζουμε (1) τους τρόπους με τους οποίους νοηματοδοτείται ο όρος «συν-δημιουργία» δημόσιων χώρων στο πλαίσιο των κυρίαρχων πολιτικών και πρακτικών και (2) τις πρακτικές διαφωνίας και σύγκρουσης με το κυρίαρχο, καθώς αυτές αποτελούν τη δημοκρατική χωρική έκφραση των πραγματικών αναγκών και επιθυμιών των κατοίκων των πόλεων («συν-δημιουργία» μέσω της διαφωνίας). Προς αυτή την κατεύθυνση επιλέγουμε να

εξετάσουμε το παράδειγμα της Νέας Παραλίας Θεσσαλονίκης το οποίο προβάλλεται από το Δήμο και άλλους φορείς της πόλης ως ένα «ζωντανό εργαστήριο» (για μια κριτική ανάλυση του όρου δεξ Evans, 2011), αλλά και ως ένας από τους σημαντικότερους δημόσιους χώρους της πόλης, κεντρικός στην κατασκευή και προβολή της εικόνας της στον κόσμο. Παράλληλα, στη Νέα Παραλία αναδύεται ένα ευρύ δίκτυο φορέων και δρώντων υποκειμένων με διαφορετικούς -εκ πρώτης όψεως- στόχους και προσδοκίες, προσφέροντας έτσι ένα πρόσφορο πεδίο για την ανάλυση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των αστικών πολιτικών και πρακτικών του Δήμου Θεσσαλονίκης, ιδιωτών και άλλων επίσημων οργανισμών και φορέων, και ομάδων πολιτών.

Το παρακάτω άρθρο βασίζεται σε έρευνα που διεξάγεται στην Θεσσαλονίκη κατά την διάρκεια των τελευταίων τριών χρόνων και βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την συλλογή των ποιοτικών δεδομένων είναι: (1) έρευνα στον τύπο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, (2) ημι-δομημένες σε βάθος συνεντεύξεις με μέλη ομάδων κατοίκων που δραστηριοποιούνται στο χώρο της Νέας Παραλίας, (3) συνεντεύξεις με εκπροσώπους του Δήμου Θεσσαλονίκης, και (4) συμμετοχική παρατήρηση των δράσεων ομάδων κατοίκων στη Νέα Παραλία. Για να διασφαλισθεί η ανωνυμία των όσων συμμετείχαν στην έρευνα, τα ονόματα έχουν αλλαχθεί με αντίστοιχα ως προς το φύλο, τυχαία ονόματα.

Το άρθρο αναπτύσσεται σύμφωνα με την ακόλουθη δομή. Στο πρώτο τμήμα, θέτουμε τους βασικούς θεωρητικούς άξονες, αναλύοντας τα νοήματα που λαμβάνει ο όρος «συν-δημιουργία δημόσιων χώρων» στο πλαίσιο των πολιτικών αστικής ανθεκτικότητας και επισημαίνοντας την ανάγκη να αναζητήσουμε μία διαφορετική εννοιολόγηση του, μελετώντας τις πρακτικές διαφωνίας στον δημόσιο χώρο. Το δεύτερο τμήμα αποτελεί την κύρια εμπειρική ανάλυση. Η πρώτη ενότητα θέτει το πλαίσιο μέσα στο οποίο η «συν-δημιουργία» των δημόσιων χώρων αναδύθηκε ως κεντρικό ζήτημα στον Λόγο του Δήμου Θεσσαλονίκης από το 2011 μέχρι και σήμερα. Η δεύτερη ενότητα εξετάζει κριτικά την Νέα Παραλία Θεσσαλονίκης ως πεδίο «συν-δημιουργίας», αναλύοντας τις χωρικές πολιτικές και πρακτικές των ποικίλων επίσημων και ανεπίσημων φορέων που δρουν σε αυτήν. Τέλος, στο τελευταίο τμήμα του άρθρου, αναλύουμε τους τρόπους με τους οποίους το παράδειγμα της Νέας Παραλίας Θεσσαλο-

νίκης μπορεί να μας βοηθήσει να επαναπροσδιορίσουμε τον όρο «συν-δημιουργία» δημόσιων χώρων.

«Συν-δημιουργία» δημόσιων χώρων: συγκρούσεις και διαπραγματεύσεις την εποχή της αστικής ανθεκτικότητας

Τον Οκτώβριο του 2016, πραγματοποιήθηκε στο Κίτο η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Στέγαση και την Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη (Habitat III) κατά την διάρκεια της οποίας υπογράφηκε η Νέα Ατζέντα για τις Πόλεις (ΝΑΠ). Τόσο στους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (SDGs, Στόχος 11) όσο και στην ΝΑΠ ένας βασικός στόχος που επαναλαμβάνεται είναι «να κάνουμε τις πόλεις [...] [τόπους] ασφαλείς, ανθεκτικούς, βιώσιμους και χωρίς αποκλεισμούς» (United Nations, 2017:1). Δύο από τα κεντρικά ζητήματα της Νέας Ατζέντας για την πόλη αποτελούν η ανθεκτικότητα και ο δημόσιος χώρος. Τα τελευταία χρόνια η ερώτηση του πώς μπορούμε να δημιουργήσουμε ανθεκτικές πόλεις και χώρους προσελκύει όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον και ειδικά το ενδιαφέρον κυβερνητικών οργανισμών, think tanks, συμβουλευτικών ομάδων. Κεντρικό ρόλο για την επίτευξη των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης διαδραματίζει τα τελευταία χρόνια το πρόγραμμα του Ιδρύματος Rockefeller που ονομάζεται 100 Ανθεκτικές Πόλεις και εισάγει δυναμικά την έννοια της ανθεκτικότητας στον κυρίαρχο τρόπο ανάπτυξης των πόλεων.

Η έννοια της ανθεκτικότητας των πόλεων παίζει κεντρικό ρόλο στην οργάνωση των στρατηγικών ανάπτυξης σε πόλεις ολόκληρου του κόσμου. Η ανθεκτικότητα είναι μια έννοια την οποία δανείστηκαν οι κοινωνικές επιστήμες από τις φυσικές επιστήμες. Πολλοί ερευνητές έχουν επιδιώξει να ορίσουν την αστική ανθεκτικότητα. Συνδέεται από τους περισσότερους με την ικανότητα μιας πόλης να «αντέχει κραδασμούς και επιπλοήσεις» (Leichenko, 2011:164), να προσαρμόζεται σε αλλαγές (Desouza and Flanery, 2013) και να παρέχει την δυνατότητα για αλλαγές (Collier et al., 2013). Η παγκόσμια οικονομική κρίση, η κλιματική αλλαγή και οι μεταναστευτικές ροές προβάλλονται ως κύρια και καιρία φαινόμενα που καλείται η ανθεκτικότητα να αντιμετωπίσει. Σύμφωνα με το Ίδρυμα Rockefeller (100 Resilient Cities, 2018:1), αστική ανθεκτικότητα είναι:

«η ικανότητα των ατόμων, των κοινοτήτων, των επιχειρήσεων και των συστημάτων μέσα σε μια πόλη να επιβιώσουν, να προσαρμοστούν και να αναπτυχθούν όχι μόνο ως απάντηση στους κραδασμούς (όπως η θερμοκρασία, οι πυρκαγιές και οι πλημμύρες) αλλά και στις πιέσεις που αποδυναμώνουν τον ιστό μιας πόλης σε καθημερινή ή κυκλική βάση»

Η αστική ανθεκτικότητα συνδέεται άρρηκτα με τον κρίσιμο ρόλο που αποκτά ο δημόσιος χώρος στις κυρίαρχες αστικές πολιτικές. Ενώ όμως οι MacKenzie and Storring (2016:1) επισημαίνουν πως «ο κρίσιμος ρόλος του δημόσιου χώρου [...] στην νέα ατζέντα για τις πόλεις σηματοδοτεί μία σημαντική στροφή», είναι σημαντικό να εξετάσουμε τα νοήματα που προωθούνται με αφορμή τη ΝΑΠ και τη «νέα» αυτή στροφή. Όπως τονίζει η Kaika (2017), ενώ η ΝΑΠ παρουσιάζει μια αλλαγή στο εννοιολογικό πλαίσιο, στον τρόπο δηλαδή που κατανοεί τις πόλεις, δεν αλλάζει κάτι στο επίπεδο των προτάσεων για το πώς θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν οι αλλαγές αυτές. Στην πραγματικότητα, φαίνεται να μένει προσκολλημένη σε προηγούμενες ατζέντες και μεθοδολογικά πλαίσια, υιοθετώντας τα ίδια τεχνοκρατικά εργαλεία για την ανάπτυξη των πόλεων. Ο Λόγος που παράγεται στο πλαίσιο της ΝΑΠ αρθρώνεται γύρω από μια ποσοτικοποιημένη και νεοφιλελεύθερη εννοιολόγηση του δημόσιου χώρου που τον αναλύει με βάση στατιστικούς δείκτες, τεχνοκρατικές προτάσεις, όπως είναι οι έξυπνες πόλεις, και θεσμικά πλαίσια που βασίζονται στον οικολογικό εκμοντερνισμό (ο.π.: 89).

Οι στόχοι της αστικής ανάπτυξης που προτείνονται στο πλαίσιο των παραπάνω παγκόσμιων αστικών στρατηγικών δεν είναι καινούργιοι. Συγκεκριμένα, στόχοι που προ-υπήρχαν όπως η δημιουργία πόλεων χωρίς αποκλεισμούς (inclusive cities), η «συν-δημιουργία» της πόλης (co-creating the city), η χρήση νέων τεχνολογιών και συστημάτων έξυπνων πόλεων, και η αποτελεσματική διακυβέρνηση χωρίς αποκλεισμούς (inclusive and efficient governance) επανέρχονται στο επίκεντρο και μεταφέρονται από την παγκόσμια στην αστική κλίμακα. Στο παρόν άρθρο επικεντρωνόμαστε στην έννοια της «συν-δημιουργίας» των δημόσιων χώρων, η οποία μεταφέρθηκε σε διαφορετικές αστικές στρατηγικές και μεταφράστηκε με διαφορετικούς όρους ανάλογα με το πλαίσιο της κάθε πόλης, όπως «συν-δημιουργία της πόλης» (στη Vejle), «πόλη χωρίς αποκλεισμούς» (στο Dakar) ή «συνιδιοκτησία στην

λήψη αποφάσεων» (στο Rotterdam). Στην Ελλάδα, η «συν-δημιουργία» δημόσιων χώρων εισάγεται ως κεντρικός άξονας των Στρατηγικών Αστικής Ανθεκτικότητας τόσο στην Αθήνα όσο και στην Θεσσαλονίκη.

Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να τονίσουμε πως η έννοια της «συν-δημιουργίας» δημόσιων χώρων αποτελεί μία νέα έκφραση ενός μοντέλου ανάπτυξης των πόλεων που υιοθετείται εδώ και χρόνια από νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις και βασίζεται στην έννοια της συμμετοχικότητας. Κατά την διάρκεια των δυο τελευταίων δεκαετιών, νέες καινοτόμες μορφές αστικής διακυβέρνησης αναδύθηκαν, αμφισβητώντας τις παραδοσιακές κρατο-κεντρικές μορφές λήψης αποφάσεων. Αυτοί οι σχηματισμοί αναδιαμορφώνουν τη σχέση κράτους, ιδιωτικής πρωτοβουλίας και κοινωνίας των πολιτών και φέρνουν στην επιφάνεια νέους μηχανισμούς διαπραγμάτευσης και συμμετοχής, θέτοντας εκ νέου τα ζητήματα της πολιτικής συμμετοχής και της δημοκρατίας. Όπως αναφέρει ο Pierre (2000:19) «η διακυβέρνηση, δίνοντας έμφαση στην αποκεντρωμένη εμπλοκή των πολιτών, προωθείται ως ένας πιο ευέλικτος και δημοκρατικός τρόπος για την διαχείριση των δημόσιων προβλημάτων». Επίσης, ο ίδιος (Pierre, 2000) υποστηρίζει πως αυτή η αλλαγή συνέβη λόγω της ανικανότητας του κράτους να διαχειριστεί τα πολύ σημαντικά σύγχρονα προβλήματα. Τέτοιες μορφές διακυβέρνησης πέρα από το κράτος (governance-beyond-the-State) έχουν αντικρουόμενη φύση, καθώς από την μια έχουν ως στόχο την δημοκρατία και την ενδυνάμωση των πολιτών, ενώ από την άλλη είναι με επιτυχία ενταγμένες σε διαδικασίες αστικής νεοφιλελευθροποίησης (Swyngedouw, 2005).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, κάποιου/ες αναγνωρίζονται ως αναγνωρισμένοι εταίροι (legitimate partners) και συμμετέχουν στην παραγωγή των χώρων της πόλης και κάποιου/ες όχι. Όπως αναφέρει ο Swyngedouw (2011:7), οι πολιτικές συγκρούσεις γύρω από τον δημόσιο χώρο δεν είναι απλώς μια σύγκρουση διαφορετικών συμφερόντων αλλά «ένας αγώνας για να αναγνωριστεί η φωνή κάποιου ως η φωνή ενός 'αναγνωρισμένου' (legitimate) εταίρου». Μέσα σε αυτή τη σύγκρουση, η πολιτική⁴ επιδιώκει να κατασκευάσει «χωρικότες [που] φυσικοποιούν τις κοινωνικές σχέσεις, μετασχηματίζοντας τις αυθόρμητες μορφές σε ένα σταθερό τοπίο το οποίο παρουσιάζεται ως αμετάβλητο και όχι ως ανοιχτό στην αμφισβήτηση» (Kohn, 2003:5).

Με άλλα λόγια, η πολιτική επιδιώκει να αποδώσει συγκεκριμένες χρήσεις σε συγκεκριμένους χώρους και καθορισμένους ρόλους στον κάθε αναγνωρισμένο εταίρο που συμμετέχει στην «συν-δημιουργία» των χώρων αυτών. Το σημαντικό στοιχείο δηλαδή που αποσιωπάται από αυτή την διαδικασία είναι η διαφωνία. Όπως αναφέρει ο Σεβαστάκης (Σεβαστάκης, 2011) «αισθητικά αποδεκτό είναι» για την πολιτική «μόνο το (α)πολίτικο κόσμιο, δηλαδή η έξωση κάθε ορατής διαμαρτυρίας από τον δημόσιο χώρο».

Ωστόσο, αυτή η διαδικασία δεν είναι ποτέ ολοκληρωμένη και πάντοτε μεταβάλλεται (Dikeç, 2005; Massey, 2005), κάτι που σημαίνει πως είναι πάντοτε πιθανόν να αναδυθεί το πολιτικό, δηλαδή κοινωνικές και χωρικές σχέσεις που παίρνουν υλική και συμβολική υπόσταση με αγωνιστικό (agonistic) τρόπο (Massey, 2005). Ενώ η πολιτική που δομείται μέσα από της πολιτικές αστικής ανθεκτικότητας επιδιώκει να δομήσει ένα συναινετικό πλαίσιο όπου συγκεκριμένοι φορείς θα έχουν συγκεκριμένους ρόλους, πάντοτε θα υπάρχουν εκείνες οι δυνάμεις που θα προωθούν τον αγωνιστικό (agonistic) δημόσιο χώρο. Μέσα από αυτόν, η «συν-δημιουργία» δημόσιων χώρων μετατρέπεται από μια διαδικασία που βασίζεται στην συναίνεση και σε προκαθορισμένους και σαφώς ορισμένους ρόλους, σε μια διαδικασία που βασίζεται στην σύγκρουση και στην διαφωνία («συν-δημιουργία» μέσω της διαφωνίας). Το πολιτικό, λοιπόν, αναφέρεται στις πρακτικές εκείνες που αμφισβητούν τον σαφή καθορισμό των χρήσεων και των χρηστών του αστικού χώρου και αναφέρονται στο επίπεδο του κοινωνικού και χωρικού ανταγωνισμού (Dikeç, 2005). Ο δημόσιος χώρος παράγεται πάντα μέσα από την διαλεκτική σχέση αυτών των αντικρουόμενων διαδικασιών, ή όπως το θέτει ο Springer (2009:140).

«ο δημόσιος χώρος είναι μια διαδικασία, ποτέ ένα τελειωμένο έργο, πάντοτε σε μια κατάσταση που ισορροπεί ανάμεσα σε αυτούς που επιδιώκουν να τον αποστερήσουν και σε αυτούς που επιδιώκουν να τον επεκτείνουν»

Τι θα συνέβαινε λοιπόν εάν λαμβάναμε σοβαρά υπόψιν τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό των πρωτοβουλιών κατοίκων που αρνούνται να εισέρχονται απλώς σε προκαθορισμένα πλαίσια διαπραγμάτευσης; Σε αυτό το άρθρο, προτείνουμε πως σήμερα υπάρχει η επιτακτική ανάγκη να δώσουμε σημασία, να εξετάσουμε και να

αναλύσουμε τις πρωτοβουλίες εκείνες που προχωρούν πέρα από τα «ψεύτικα διλήμματα περί βιωσιμότητας» (Kaika, 2017) και ανθεκτικότητας και κάνουν πραγματικότητα πρακτικές κοινωνικής διαφωνίας. Αναζητώντας τις χωρικές που παράγονται μέσα από αυτές τις διαδικασίες της «συν-δημιουργίας» μέσω της διαφωνίας, θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε τις πόλεις ως πεδία άσκησης πολιτικής και όχι ως κενά δοχεία όπου ο κάθε πολίτης έχει συγκεκριμένους ρόλους. Στην ανάλυση που ακολουθεί, επιδιώκουμε να επαναπροσδιορίσουμε την έννοια της «συν-δημιουργίας», εξετάζοντας το πολύπλοκο δίκτυο συναινέσεων και συγκρούσεων που αναδύεται στους δημόσιους χώρους της πόλης και δίνοντας έμφαση στη σημασία των πρακτικών διαφωνίας.

«Συν-δημιουργία» χώρων και συμμετοχή πολιτών στο πλαίσιο της πολιτικής του Δήμου Θεσσαλονίκης: η περίπτωση της Νέας Παραλίας

Η Θεσσαλονίκη αντιμετωπίζει μία σημαντική έλλειψη ανοιχτών δημόσιων χώρων ενώ χαρακτηριστικό της ποιότητας ζωής των κατοίκων του Δήμου Θεσσαλονίκης (ΔΘ) είναι πως τους αναλογούν μόλις 2,6 τ.μ. πρασίνου ανά άτομο (Garzillo and Ulrich, 2015; Latino-poulos, Mallios and Latino-poulos, 2016). Η εκλογή του Γ. Μπουτάρη το 2010 στη θέση του Δημάρχου της Θεσσαλονίκης προβλήθηκε και συζητήθηκε ως μία στροφή για την πόλη και το Δήμο προς τη δημιουργία μιας Θεσσαλονίκης πιο φιλικής προς τους κατοίκους της, αλλά και πιο εξωστρεφούς στην επαφή της με τον υπόλοιπο κόσμο (Χριστοδούλου, 2014). Σύμφωνα με δηλώσεις του, στόχος της διοίκησής του είναι «να γίνουμε μια κοινωνία που θα χαρακτηρίζεται από την συμμετοχή των πολιτών στα κοινά» (Μπουτάρης, 2015:1). Παράλληλα, η δικτύωση της πόλης αποτελεί στρατηγικό άξονα της δημοτικής πολιτικής γύρω από τον τουρισμό και τον πολιτισμό στο πλαίσιο της οποίας η δημιουργία συνεργειών με ποικίλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, η ενίσχυση του εθελοντισμού και η ανάδειξη της έννοιας του «ενεργού πολίτη» παίζουν κεντρικό ρόλο (Athanassiou, Kapsali & Karagianni, 2015b).

Η Νέα Παραλία Θεσσαλονίκης αποτελεί τον μεγαλύτερο -σε έκταση- δημόσιο χώρο της πόλης και ενσωματώνει ποικίλα και πολλές φορές αντικρουόμενα

νοήματα. Αφενός, είναι ένας ζωντανός, ελκυστικός και με χαρακτηριστική αρχιτεκτονική ταυτότητα δημόσιος χώρος που αποτελεί το πεδίο συνάντησης ενός πλήθους διαφορετικών ανθρώπων. Αφετέρου, ως ένα έργο αστικής αναζωογόνησης στη Θεσσαλονίκη, η Νέα Παραλία προβάλλεται το τελευταίο διάστημα και ως σημαντικός πόλο ενίσχυσης της ανάπτυξης και των επενδύσεων για την πόλη. Οι δύο αυτές πολύ-επίπεδες διαδικασίες αναλύονται διαδοχικά στις παρακάτω παραγράφους.

Σημαντικό σημείο για την ανάδειξη του δημόσιου και δημοκρατικού χαρακτήρα της Νέας Παραλίας αποτέλεσε η κατάληψή του από του «Αγανακτισμένους του Λευκού Πύργου» το 2011, η οποία εδώ εξετάζεται ως κατεξοχήν παράδειγμα χωρικοποίησης και έκφρασης της διαφωνίας. Όπως και στην περίπτωση των Αγανακτισμένων στο Σύνταγμα (Kaika and Karaliotas, 2016), οι συγκεντρωμένοι αποτελούσαν χωρίς αμφιβολία ένα ετερογενές πλήθος. Από την μία πλευρά, υπήρχαν οι ομάδες που λειτουργούσαν με βάση τις αρχές της άμεσης δημοκρατίας και της οριζόντιας αυτό-οργάνωσης. Μέσα από καθημερινές συνελεύσεις και συζητήσεις διαμαρτύρονταν ενάντια στην κυρίαρχη πολιτική, ενώ παράλληλα δημιουργούσαν καινούριες χωρικές ταυτότητες στην πλατεία του Λευκού Πύργου. Παραμένοντας εκεί για μέρες οργάνωσαν εναλλακτικές δομές όπως κουζίνα, πολιτιστικά δρώμενα και ραδιόφωνο. Από την άλλη υπήρχαν ομάδες που συλλογικοποιούνταν γύρω από την έννοια της εθνικής ταυτότητας με κεντρικά συνθήματα όπως «κλέφτες», «προδότες» ή «δουλειές για τα παιδιά μας, όχι για τους ξένους». Ωστόσο, έπειτα από κάποιους μήνες, οι «Αγανακτισμένοι του Λευκού Πύργου» εκδιώχθηκαν από την πλατεία του Λευκού Πύργου με την παρέμβαση της αστυνομίας και με αναφορές από την πλευρά του Δημάρχου στην «αισθητική υποβάθμιση» που δημιουργούσαν οι σκηνές των Αγανακτισμένων στην Νέα Παραλία (Αγανακτισμένοι Λευκού Πύργου, 2011a, 2011b, 2011c). Από τους Αγανακτισμένους και έπειτα, η Νέα Παραλία αποτέλεσε πεδίο για την χωρικοποίηση της έκφρασης της διαφωνίας, αλλά όχι πάντα με ριζοσπαστικό τρόπο. Για παράδειγμα, η περιοχή όπου βρίσκεται το άγαλμα του Μ. Αλεξάνδρου συχνά επιλέγεται για την οργάνωση συγκεντρώσεων με εθνικιστικό και ρατσιστικό χαρακτήρα⁵.

Πέρα από τις μεγάλες συγκεντρώσεις ή παρεμβάσεις, η Νέα Παραλία, στο επίπεδο της καθημερινής

ζωής της πόλης, αποτελεί το πεδίο όπου διαπλέκονται καθημερινές πρακτικές ατόμων με διαφορετική κοινωνική και πολιτισμική ταυτότητα: κάτοικοι της πόλης, τουρίστες, πλανόδιοι μικροπωλητές, μετανάστριες και ντόπιοι, μουσικοί του δρόμου. Η ετερογένεια αυτή έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους φορείς άσκησης πολιτικής καθώς άτομα/ομάδες και πρακτικές που δεν «χωράνε» στην κυρίαρχη εικόνα της νέας παραλίας, για παράδειγμα οι μικροπωλητές, συχνά εκδιώκονται⁶.

Στο επίπεδο άσκησης της επίσημης πολιτικής και στον κυρίαρχο Λόγο για την πόλη, όπως αναλύεται σε μεγαλύτερη έκταση στην επόμενη ενότητα, η Νέα Παραλία λειτουργεί ως μέσο συγκρότησης του brand της πόλης, κάτι που έγινε ιδιαίτερα έντονο μετά την ανάπλασή της. Η ανάπλαση ξεκίνησε με την προκήρυξη αρχιτεκτονικού διαγωνισμού από το ΔΘ το 2001 και κατασκευάστηκε την περίοδο 2006-2014 από το αρχιτεκτονικό γραφείο των Νικηφορίδη-Cuomo, ενώ είχε προηγηθεί η ανάπλαση της πλατείας Λευκού Πύργου από ομάδα αρχιτεκτόνων με επικεφαλής την αρχιτέκτονα Κατερίνα Τσιγαρίδα, που ολοκληρώθηκε το 2006. Η Νέα Παραλία σύμφωνα με τους αρχιτέκτονες της (Τζήμου, 2017) αφενός λειτουργεί ως ένα εργαλείο για την προβολή της πόλης στο εξωτερικό, δίνοντας μια νέα ταυτότητα σε αυτή, αφετέρου αποτελεί έναν από τους ελάχιστους «πετυχημένους» ελεύθερους χώρους της Θεσσαλονίκης. Ενδεικτικό του ρόλου που απέκτησε για την πόλη μετά την ανάπλαση είναι οι χαρακτηρισμοί που έχουν αποδοθεί στη Νέα Παραλία από τον τύπο όπως είναι, μεταξύ άλλων, οι «Παρθενώνας της Θεσσαλονίκης» (Voria.gr, 2017), «Μακεδονική Ριβιέρα» (Δούμας, 2017) ή η «βιτρίνα» της Θεσσαλονίκης (Στεφανοπούλου, 2012).

Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειώσουμε το ρόλο που έπαιξε ο ανασχεδιασμός του φυσικού χώρου της παραλίας στον αποκλεισμό συγκεκριμένων δραστηριοτήτων. Πριν τον ανασχεδιασμό, στα πάρκα της παραλίας (και κυρίως στο παλιό «Πάρκο των Σκύλων» και νυν «Πάρκο των Εποχών») διοργανώνονταν αρκετά συχνά πολιτιστικά και πολιτικά φεστιβάλ. Ο ανασχεδιασμός του φυσικού χώρου και ο Λόγος γύρω από αυτόν ως το νέο σημείο προβολής της πόλης απέκλεισε την οργάνωση μεγάλων συγκεντρώσεων μέσα από την δημιουργία μικρών χώρων που ιδανικά προσλαμβάνουν μόνο συγκεκριμένες χρήσεις. Παρόλα αυτά, όπως αναφέραμε παραπάνω ο δημόσιος χώρος βρίσκεται πάντα σε μια διαρκή διαδικασία αμφισβητήσεων και,

όπως αναλύεται στην επόμενη ενότητα, παρά την απουσία, πλέον, κατάλληλων χώρων, οι προσπάθειες για διοργάνωση πολιτικών φεστιβάλ από ομάδες και οργανώσεις δεν διακόπηκαν μετά την ανάπλαση.

Ο Δήμος Θεσσαλονίκης στοχεύει στην εμπορική εκμετάλλευση του χώρου της Νέας Παραλίας μέσω πολλαπλών παρεμβάσεων, που περιλαμβάνουν την ενοικίαση των περιπτέρων και των άλλων ακινήτων που βρίσκονται σε αυτή ως χώρων εστίασης και τη δημιουργία μαρίνων ιδιωτικών σκαφών (συνέντευξη με Αντιδήμαρχο του ΔΘ, 24/01/2018, Θεσσαλονίκη), επεμβάσεις που προβάλλονται από τον κυρίαρχο Λόγο για τους δημόσιους χώρους ως τρόποι ενίσχυσης της σχέσης της πόλης με τη θάλασσα, ενώ αποτελούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα της κυρίαρχης αστικής πολιτικής που ασκείται στη Θεσσαλονίκη. Σε συνέντευξή του ο Δήμαρχος Θεσσαλονίκης, Γ. Μπουτάρης, αναφέρει χαρακτηριστικά πως «η πόλη έχει γυρισμένη την πλάτη στη θάλασσα. Είμαστε η μοναδική πόλη στον κόσμο -μεσογειακή- με τέτοιο μεγάλο εύρος θαλάσσιου μετώπου, η οποία δεν έχει ούτε ένα σκάφος μέσα -αν εξαιρέσεις τα σκάφη που είναι μέσα στους ναυτικούς ομίλους» (Μπουτάρης, 2017a). Συγκεκριμένα, η πρόθεση της διοίκησης του Δήμου είναι να κατασκευαστούν προβλήτες και μαρίνα ιδιωτικών σκαφών κατά μήκος της Νέας Παραλίας στο τμήμα που δεν έχει αναπλαστεί και βρίσκεται κοντά στο Μέγαρο Μουσικής (Ποσειδώνιο/Κελλάριος Όρμος), στο Ναυτικό Όμιλο Θεσσαλονίκης και μπροστά στο ξενοδοχείο Μακεδονία Παλλάς, υιοθετώντας πρόταση του μεγαλοεπενδυτή Ι. Σαββίδη, ενώ στην τελευταία περίπτωση υπάρχει η πρόθεση η μαρίνα σκαφών να συνδυαστεί και με πλωτή πισίνα (Resilient Thessaloniki, 2016; Μπουτάρης, 2016; Γερακαρίτου, 2017). Οι παρεμβάσεις και οι νέες χωρικότητες που αναδύονται στη Νέα Παραλία ενισχύουν το ευρύτερο όραμα του Δήμου για την τουριστική αξιοποίηση του παραλιακού μετώπου, καθώς, όπως αναφέρει ο Μπουτάρης, «[η μαρίνα στο ξενοδοχείο Μακεδονία Παλλάς] είναι ένα έργο που θα συμβάλει στην αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος της Θεσσαλονίκης και σίγουρα ταιριάζει με το σχέδιό μας για το παραλιακό μέτωπο» (Γερακαρίτου, 2017).

Η εμπλοκή της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank) στη διαχείριση του παραλιακού μετώπου μέσω της εκπόνησης ενός «Επενδυτικού Πλαισίου Ανασυγκρότησης του παράκτιου μετώπου του Θερμαϊκού

Κόλπου, για την περιοχή από την Α' Προβλήτα του ΟΛΘ έως τον Κελλάριο Όρμο» (Αυτοδιοίκηση, 2017a, 2017b) αποτελεί μία ακόμη ένδειξη της κυρίαρχης πολιτικής που προωθείται από το Δήμο για τη διαχείριση των δημόσιων χώρων. Το παραπάνω στρατηγικό σχέδιο είναι μέρος της ευρύτερης συνεργασίας μεταξύ του Δήμου Θεσσαλονίκης και της Παγκόσμιας Τράπεζας, η οποία ξεκίνησε στο πλαίσιο του προγράμματος Resilient Thessaloniki του Ιδρύματος Rockefeller και επισημοποιήθηκε με την υπογραφή σχετικού Μνημονίου Συνεργασίας μεταξύ των δύο φορέων το Μάιο του 2017 (Δημοτικό Συμβούλιο Δ. Θεσσαλονίκης, 2017), με διάρκεια περίπου 30 μηνών (Voria.gr, 2016). Αποτέλεσμα του παραπάνω προγράμματος είναι και η αναπτυξιακή Στρατηγική «Θεσσαλονίκη 2030» που εκπόνησε ο Δήμος Θεσσαλονίκης και η οποία εισήγαγε στον Λόγο για την πόλη και την έννοια της «συν-δημιουργίας» δημόσιων χώρων, υιοθετώντας παράλληλα, τουλάχιστον σε επίπεδο εξαγγελιών, τις αρχές της ΝΑΠ για τη δημιουργία ανθεκτικών και χωρίς αποκλεισμούς πόλεων.

Στη στρατηγική «Θεσσαλονίκη 2030», το παραλιακό μέτωπο της πόλης προσεγγίζεται μέσα από δύο διαφορετικούς, αλλά αλληλένδετους άξονες: μέσω της έμφασης στο παραθαλάσσιο μέτωπο και του ενδιαφέροντος για τους δημόσιους χώρους της πόλης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο M. Berkowitz, πρόεδρος του προγράμματος 100 Resilient Cities, συζητώντας τη σημασία της συνεργασίας με εταίρους, μεταξύ των δράσεων που περιλαμβάνονται στη στρατηγική και υλοποιούνται μέσω συνεργιών είναι «[η] υιοθέτηση ενός κανονιστικού πλαισίου Συν-διαχείρισης του Δημοσίου Χώρου, ... και το Επενδυτικό Πλαίσιο για τον Θερμαϊκό Κόλπο» (Resilient Thessaloniki, 2017: 5). Η περίπτωση της Νέας Παραλίας προβάλλεται ως καλή πρακτική για την επίτευξη των στόχων αυτών, καθώς στους χώρους της συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν τόσο ομάδες πολιτών όσο και επίσημοι φορείς.

Για τη δημιουργία του πλαισίου «συν-δημιουργίας» δημόσιων χώρων ο ΔΘ συνεργάστηκε με τους Street Plans (2017), μία εταιρεία αστικού σχεδιασμού με έδρα την Νέα Υόρκη, που ειδικεύεται στο Tactical Urbanism. Στο πλαίσιο της συνεργασίας τους διοργάνωσαν δύο εργαστήρια πολιτών με θέμα το “Tactical Resilience” (Street Plans, 2017) σκοπός των οποίων ήταν η σταδιακή δημιουργία και πιλοτική εφαρμογή του Κανονισμού για τη «συν-δημιουργία/συν-διαχείριση» του

δημόσιου χώρου. Η «συν-δημιουργία» δημόσιων χώρων ορίζεται από τους Street Plans ως η

διοργάνωση μικρής κλίμακας εκδηλώσεων ή παρεμβάσεων ... [οι οποίες] μπορεί να περιλαμβάνουν μουσικές/χορευτικές εκδηλώσεις, εκθέσεις τέχνης, παιχνίδια ή εκδηλώσεις και γιορτές γειτονιάς ... [ή] μικρές φυσικές παρεμβάσεις που θα παραμένουν στο δημόσιο χώρο για να τον ενισχύσουν (π.χ. τοιχογραφίες, παγκάκια, κ.λπ.) (Street Plans, 2017: 1).

Η στρατηγική επιδιώκει με το παραπάνω κανονιστικό πλαίσιο, αλλά και άλλες δράσεις, να μειώσει την ύπαρξη «περιθωριοποιημένων» δημόσιων χώρων. Η «περιθωριοποίηση» των δημόσιων χώρων προκύπτει, σύμφωνα με την στρατηγική, από την «έλλειψη του αισθήματος του ανήκειν» εκ μέρους των κατοίκων και την «έλλειψη πόρων για επενδύσεις αστικής ανάπτυξης», ενώ η συνεργασία με τους κατοίκους έχει πολλαπλά οφέλη, διότι «ταυτόχρονα επιμερίζει τη διαχείριση του χώρου και συνεπώς μειώνει το απαιτούμενο κόστος για τη συντήρησή του» (Resilient Thessaloniki, 2017: 80).

«Συν-διαχείριση», εθελοντισμός και ομάδες πολιτών στην Νέα Παραλία

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το πρόγραμμα Resilient Thessaloniki επικεντρώθηκε στην «συν-διαχείριση των δημόσιων χώρων», τονίζοντας πως είναι μία «αρκετά δημοφιλής παγκοσμίως» (Γραφείο Αστικής Ανθεκτικότητας, 2016:55) αντίληψη. Ο στόχος της ενίσχυσης της συμμετοχικότητας δομήθηκε πάνω στην αξιολόγηση των δημόσιων χώρων της πόλης και την ενεργή συμμετοχή των κατοίκων. Όπως αναφέρει η Έκθεση Αξιολόγησης που συντάχθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος (ο.π.), ενώ υπάρχει πλήθος πρωτοβουλιών από ομάδες πολιτών που συμμετέχουν ενεργά οργανώνοντας δραστηριότητες οικειοποίησης του δημόσιου χώρου, παράλληλα κυριαρχεί έντονα το ζήτημα «της μειωμένης κοινωνικής και αστικής συνείδησης στον τρόπο χρήσης του δημόσιου χώρου της πόλης από τους κατοίκους» (ο.π. :54). Το παραλιακό μέτωπο αναγνωρίζεται στην ίδια έκθεση ως ένα «εξαιρετικό παράδειγμα» (ο.π. :55) όσον αφορά την συμμετοχικότητα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην Έκθεση, στο πρόβλημα της συντήρησης της Νέας Παραλίας απαντούν ομάδες οι οποίες αναλαμβάνουν δράση έχοντας

«ως κοινή αξία την (ανεπίσημη) συν-διαχείριση της Νέας Παραλίας» (ο.π. :55).

Στη Νέα Παραλία πράγματι παρατηρείται ένα πολύπλοκο δίκτυο δρώντων υποκειμένων που αποτελείται από εθελοντές, ομάδες κατοίκων και ενεργούς πολίτες οι οποίοι οργανώνουν συνήθως δράσεις που σχετίζονται είτε με τον καθαρισμό των πάρκων, είτε με τη συντήρηση/ενίσχυση του πρασίνου. Οι εθελοντικές αυτές πρακτικές στηρίζονται από τον ΔΘ και συχνά πραγματοποιούνται σε συνεργασία με ιδιωτικές επιχειρήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πρωτοβουλία «Ξαναδίνουμε λάμψη στην Νέα Παραλία». Στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας αυτής, για τον καθαρισμό της Νέας Παραλίας οργανώθηκε μια σειρά εθελοντικών δράσεων από το Κολλέγιο Ανατόλια και τη ΧΑΝΘ, με χορηγό την Alpha Bank. Τονίζοντας την «ολική παραβατικότητα που αντιμετωπίζει καθημερινά ο δημόσιος χώρος της πόλης», ο δήμαρχος Μπουτάρης (Τζήμου, 2016) επεσήμανε ότι τέτοιες δράσεις που βασίζονται στην συνεργασία φορέων έχουν ως στόχο την «συνεχή εκπαίδευση των πολιτών» στον σεβασμό του δημόσιου χώρου. Το ρόλο του Δήμου, ως επίσημος διαχειριστής της Νέας Παραλίας αλλά και του Θερμαϊκού κόλπου, έρχονται, λοιπόν, να συμπληρώσουν ή σε κάποιες περιπτώσεις να αναλάβουν ιδιώτες και εταιρείες όπως είναι αυτές που αναφέρθηκαν παραπάνω, αλλά και άλλες, όπως η Lidl A.E., η JET OIL A.E., η WIND A.E., τα ΕΛ.ΠΕ. Α.Ε. και η ΔΕΘ-Helexpro A.E. με χορηγίες καθαρισμού του Θερμαϊκού κόλπου (Tyros-the.gr, 2016; Ελληνικά Πετρέλαια Α.Ε., 2016; Ταχιάου, 2016).

Τα ζητήματα της συντήρησης, της παραβατικότητας και της ασφάλειας στη Νέα Παραλία έρχονται συχνά στο επίκεντρο των δράσεων/πολιτικών των εθελοντικών οργανώσεων και του ΔΘ. Σε αυτά τα ζητήματα, κεντρικό ρόλο έχουν διαδραματίσει τα τελευταία χρόνια δύο ομάδες πολιτών που δραστηριοποιούνται στην περιοχή: οι Los Lampicos και οι Φίλοι της Νέας Παραλίας (ΦΝΠ). Οι Los Lampicos είναι μία ομάδα πολιτών που δημιουργήθηκε το 2011 με σκοπό να καθαρίζουν την παραλία από αυτό που οι ίδιοι θεωρούν «μη-καλλιτεχνικά» γκράφιτι ή «μουτζούρες», διαχωρίζοντας τα από γκράφιτι που αναγνωρίζουν ως τέχνη (Los Lampicos, 2015). Έχοντας ευρύτερους στόχους από τους Los Lampicos, οι ΦΝΠ είναι μια ομάδα πολιτών που ξεκίνησε τη δράση της το 2013. Σκοπός τους είναι να «υποστηρίξουν την εμπειρία συλλογικής κα-

τοίκησης στη Νέα Παραλία της Θεσσαλονίκης που αποτελεί πολύτιμο δημόσιο χώρο για τους κατοίκους και τους επισκέπτες της πόλης» και να συμβάλλουν και στην συντήρηση της ανάπλασης (ΦΝΠ, 2017b). Για να πετύχουν τους στόχους τους, οι ΦΝΠ διοργανώνουν ποικίλες «δράσεις πολιτισμού και ακτιβισμού» ΦΝΠ, 2017a) οι οποίες ποικίλουν από την υιοθέτηση δέντρων στην Νέα Παραλία, μέχρι τον καθαρισμό της και από πασαρέλες με ανακυκλώσιμα υλικά, μέχρι μουσικές εκδηλώσεις στα πάρκα και ξενάγηση των νεοαφιχθέντων, στην πόλη προσφύγων στα πάρκα της. Χαρακτηριστικό της δραστηριοποίησης των δύο αυτών ομάδων στην πόλη, είναι πως η Έκθεση Αξιολόγησης του Resilient Thessaloniki τις αναγνωρίζει ως καλές πρακτικές, αναφερόμενη στη σημασία του εθελοντισμού για τη «συν-δημιουργία» του δημόσιου χώρου της πόλης (Γραφείο Αστικής Ανθεκτικότητας, 2016).

Στο Λόγο των δύο ομάδων, συχνά παρατηρείται μία ταύτιση των εννοιών της συμμετοχικότητας, του εθελοντισμού, του «πολιτισμού» και της δημοκρατίας, οι οποίες στην πράξη εφαρμόζονται μέσω της διοργάνωσης εκδηλώσεων στη Νέα Παραλία και ομαδικών εξορμήσεων καθαρισμού του χώρου. Κεντρικός στόχος αυτών των πρακτικών είναι, ανάμεσα σε άλλους, η συμβολή στην τουριστική προώθηση της πόλης. -Συγκεκριμένα, οι Los Lampicos αναφέρονται συχνά στην αισθητική της πόλης συσχετίζοντας την «καθαρή» εικόνα της με την έννοια του «πολιτισμού», το city branding και την προσέλκυση τουριστών. Όπως τονίζει η Θεοδώρα (μέλος Los Lampicos, προσωπική συνέντευξη, 07/2016, Θεσσαλονίκη), σκοπός τους δεν είναι μόνο να καθαρίζουν την παραλία αλλά και να προβληματίσουν άλλα άτομα, αναδεικνύοντας το ζήτημα της ευθύνης των πολιτών σε θέματα που αφορούν τον δημόσιο χώρο. Στο ίδιο πνεύμα, η Ειρήνη (μέλος Los Lampicos, προσωπική συνέντευξη, 07/2016, Θεσσαλονίκη), αναφέρει πως «επειδή η Νέα Παραλία είναι το τουριστικό μέτωπο της πόλης, είναι δείγμα πολιτισμού [να είναι καθαρή]». Παράλληλα, ενδιαφέρον για την ανάλυση του Λόγου της ομάδας και του τρόπου που χρησιμοποιούν τους όρους εθελοντισμός και συμμετοχή, αλλά και του πώς ερμηνεύουν το δικαίωμα παρέμβασης στο δημόσιο χώρο, έχει και ο ισχυρισμός τους πως ο «εθελοντισμός είναι η επιτομή της δημοκρατίας ... ο δημόσιος χώρος ... αισθάνομαι ότι μου ανήκει όταν προσφέρω για αυτόν» (Σοφία, προσωπική συνέντευξη, 07/2016, Θεσσαλονίκη).

Ενώ οι Los Lampicos βάζουν στο επίκεντρο τις έννοιες της καθαριότητας και της ελκυστικότητας, οι ΦΝΠ επικεντρώνονται στην συντήρηση του χώρου γενικότερα και στην διοργάνωση δρώμενων σε αυτόν. Η Νέα Παραλία γίνεται αντιληπτή ως ένας από τους σημαντικότερους χώρους αναψυχής των κατοίκων και ως εργαλείο για την προώθηση της πόλης στον κόσμο. Παρά τις διαφορές στο περιεχόμενο των δράσεων των δύο ομάδων, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως όλες συμβάλλουν προς την ενίσχυση της νοηματοδότησης της Νέας Παραλίας ως ‘βιτρίνας’ της Θεσσαλονίκης. Χαρακτηριστικά, ο Νίκος (μέλος των ΦΝΠ, προσωπική συνέντευξη, 06/2016, Θεσσαλονίκη) τονίζει πως «η Νέα Παραλία είναι σαν να μένει ένας φτωχός σε ένα φτωχικό δωμάτιο και ξαφνικά να βγαίνει σε ένα πολύ όμορφο σαλόνι. Αυτόν τον ωραίο χώρο εμείς τον κάνουμε πιο φιλικό και πολιτισμένο⁷». Στο πλαίσιο μιας από τις εκδηλώσεις τους, που ονομαζόταν «Η πόλη ... το σπίτι μας» και οργανώθηκε μέσω της συνεργασίας των ΦΝΠ, της Πολιτιστικής Εταιρίας Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος και του Κολλεγίου Ανατόλια, οι διοργανωτές τονίζουν πως η δράση τους εκκινεί από μια αντίληψη «που δεν διαχωρίζει τον δημόσιο χώρο από τον ιδιωτικό» ενώ ταυτόχρονα «αναγνωρίζει τις υποχρεώσεις όλων μας για τη διαφύλαξη και την προστασία του δημόσιου χώρου» (ΦΝΠ όπως αναφέρεται στο Voria, 2017). Έτσι, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, και οι ΦΝΠ στο Λόγο τους αναφέρονται συχνά στις έννοιες του «πολιτισμού» και της «ευθύνης των πολιτών». Μέσα από τη δράση και το Λόγο των δύο ομάδων, φαίνεται να επιδιώκεται η ενίσχυση της χωρικής ταυτότητας της Νέας Παραλίας ως εξευγενισμένου τόπου τουριστικής προβολής της πόλης.

Η αισθητικοποίηση του δημόσιου χώρου: χρήσεις και χρήστες στην Νέα Παραλία

Με βάση τα παραπάνω, κεντρικό ρόλο στον Λόγο γύρω από τον δημόσιο χαρακτήρα της Νέας Παραλίας κατέχει η συζήτηση για την προστασία της από βανδαλισμούς, τη συντήρησή της και τη προβολή της εικόνας της στον κόσμο. Ενώ οι δράσεις των ομάδων είναι διακριτές, τα διάφορα ζητήματα που ανακύπτουν κατά καιρούς σχετικά με τις χρήσεις, τους χρήστες και

τη γενικότερη διαχείριση του χώρου, φέρνουν στην επιφάνεια τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις και συνέργειες. Από την άλλη, δύο από τα θέματα που το 2017 προσέλκυσαν το ενδιαφέρον ποικίλων επίσημων και ανεπίσημων φορέων της Θεσσαλονίκης και έφεραν στην επιφάνεια τις συγκρουόμενες χωρικές ταυτότητες που αποδίδονται στη Νέα Παραλία από ομάδες και φορείς της πόλης, ήταν η πρόθεση του Δήμου Θεσσαλονίκης να διαθέσει προς ενοικίαση για εκμετάλλευση σε ιδιώτες τα πέντε γυάλινα περίπτερα της Νέας Παραλίας, με ανάπτυξη υπαίθριων τραπεζοκαθισμάτων, και η διοργάνωση του “Thessaloniki Sputnik Festival” σε ένα από τα πάρκα από τη Νεολαία ΣΥΡΙΖΑ.

Όσον αφορά τα τραπεζοκαθίσματα, η συζήτηση κινήθηκε γύρω από την ανάγκη εξασφάλισης του δημόσιου χαρακτήρα της Νέας Παραλίας, καθώς αυτός θεωρήθηκε από ομάδες και μεμονωμένους πολίτες ως απειλούμενος από τη χρήση των περιπτέρων για εστίαση και τη συνεπακόλουθη ανάπτυξη τραπεζοκαθισμάτων στον εξωτερικό τους χώρο. Οι αντιδράσεις για την ενοικίαση των περιπτέρων εκφράστηκαν μέσα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τον τοπικό τύπο, αλλά και μέσω συγκέντρωσης διαμαρτυρίας στη Νέα Παραλία από πολίτες και ομάδες όπως οι αρχιτέκτονες της ανάπλασης, οι ΦΝΠ, η Ένωση για τα Δικαιώματα των Πεζών και η ομάδα «ΘΕΣ επί-κέντρω». Σε γενικές γραμμές, ο Λόγος ενάντια στην κατάληψη χώρων της Νέας Παραλίας από τραπεζοκαθίσματα κινήθηκε, αφενός, γύρω από τεχνικά επιχειρήματα που αφορούσαν την έλλειψη σχετικής πρόβλεψης στο φυσικό σχεδιασμό του χώρου και, αφετέρου, γύρω από το επιχείρημα της διατήρησης του δημόσιου χαρακτήρα του. Οι δύο αντικρουόμενες πλευρές παρουσιάζουν δύο διαφορετικές κατανοήσεις του δημόσιου χαρακτήρα του δημόσιου χώρου. Παρατηρούμε λοιπόν μια αποσταθεροποίηση των γνωστών διπόλων, όπως δημόσιο - ιδιωτικό όταν αναφερόμαστε στην φύση των αστικού χώρου ή επίσημες πολιτικές – πρωτοβουλίες πολιτών όταν αναφερόμαστε στους δρώντες. Όπως επισημαίνει η Athanassiou (2017), η δημόσια φύση του δημόσιου χώρου επαναπροσδιορίζεται μέσα από την αλληλεπίδραση ποικίλων και ετερογενών δρώντων και έτσι δημιουργείται ένα ‘υβριδικό τοπίο του δημόσιου χώρου’ (ο.π.,:782). Η πρόταση για την ανάπτυξη τραπεζοκαθισμάτων σε τρία γυάλινα περίπτερα της Νέας παραλίας τελικά ψηφίστηκε στο Δημοτικό Συμβούλιο

Θεσσαλονίκης στις 10/06/2017, αλλά απορρίφθηκε στις 06/09/2017 από την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και έκλεισε προς το παρόν, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν θα επανέλθει.

Η αδυναμία του φυσικού σχεδιασμού του χώρου να φιλοξενήσει κάποιες χρήσεις (όπως αναφέρθηκε παραπάνω) αποτέλεσε κεντρικό επιχείρημα του Λόγου που αναδύθηκε ενάντια στα τραπεζοκαθίσματα και στη διοργάνωση του Thessaloniki Sputnik Festival. Σύμφωνα με τους ΦΝΠ, «η Νέα Παραλία σχεδιάστηκε ως ένας μεγάλος χώρος πρασίνου ... και δεν υπήρξε καμία πρόβλεψη για μεγάλο χώρο-γήπεδο που θα μπορούσε να υποδέχεται φεστιβάλ ή πολύ μεγάλες συγκεντρώσεις κοινού με απαιτητικές εγκαταστάσεις» (ΦΝΠ, 2017c). Παράλληλα, στην περίπτωση του φεστιβάλ, έμφαση δόθηκε και σε ζητήματα αισθητικής. Η έμφαση αυτή συνδέεται, ωστόσο, άμεσα με το δικαίωμα χρήσης των πάρκων, καθώς χρησιμοποιείται για να νομιμοποιήσει κάποιες χρήσεις και να αποκλείσει εκείνες που δεν πληρούν συγκεκριμένα –αισθητικά– πρότυπα. Περιγράφοντας την εικόνα του Πάρκου των Εποχών κατά τη διάρκεια του φεστιβάλ, ένας εκ των αρχιτεκτόνων της ανάπλασης την χαρακτήρισε ως «πανηγύρι», και ανέφερε πως αυτή «είναι μια εικόνα χωρίς αισθητική» που «δεν ... θέλουμε να βλέπουμε στη Νέα Παραλία» (Δημότης Online, 2017). Θέτοντας το ζήτημα σε μία πιο θεσμική βάση, μέλος του διοικητικού συμβουλίου των ΦΝΠ, παρέπεμψε σε συνέντευξή του στο TV100 (Δημότης Online, 2017) στον Κανονισμό Πρασίνου του Δήμου Θεσσαλονίκης, που βρισκόταν υπό σύνταξη εκείνη την περίοδο. Συγκεκριμένα αναφέρθηκε στο Άρθρο 6, όπου γράφεται πως «οι χώροι πρασίνου θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για το σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκαν», και διευκρίνισε πως ο σκοπός του Κήπου των Εποχών είναι η «επαφή του ανθρώπου με τη φύση». Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με το πλέγμα των δράσεων των ΦΝΠ, αποκρυσταλλώνουν και το βαθύτερο νόημα της δήλωσης του συλλόγου πως επιδιώκουν «την προστασία των χώρων αυτών, από την κακή χρήση, τη ρύπανση και τους βανδαλισμούς, ενώ διαρκή στόχο [τους] αποτελεί η διοργάνωση ποιοτικών εκδηλώσεων και ακτιβιστικών δράσεων» (ΦΝΠ, 2017a).

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι η συζήτηση έφερε στην επιφάνεια την ικανότητα του δημόσιου χώρου να υπαγορεύει μέσω του σχεδιασμού του τόσο τη συμπε-

ριφορά των χρηστών του, όσο και τις χρήσεις που δύνανται να φιλοξενήσει. Η προσέγγιση όσων αντιπαρατέθηκαν στη διεξαγωγή του φεστιβάλ, επιχειρεί την αύξηση του ελέγχου πάνω στη χρήση και τους χρήστες του δημόσιου χώρου. Αυτό που αποσιωπήθηκε στον κυρίαρχο Λόγο για τη Νέα Παραλία ήταν, λοιπόν, η πολιτική διάσταση του δημόσιου χώρου, καθώς τη συζήτηση μονοπόλησε η έννοια της αισθητικής, ενώ οποιαδήποτε διαφωνία που εδραιώνονταν πάνω στο δικαίωμα όλων στην πρόσβαση στο δημόσιο χώρο απορρίπτονταν μέσω τεχνοκρατικών επιχειρημάτων που αφορούσαν το σχεδιασμό και τον «σκοπό» του. Χαρακτηριστικά, ως αποτέλεσμα της παραπάνω αντιπαράθεσης για τη χρήση του πάρκου ήρθε το αίτημα των ΦΝΠ για δημιουργία κανονισμού λειτουργίας και διαχείρισης της Νέας Παραλίας (ΦΝΠ, 2017c) το οποίο παραπέμπει και στο εγχειρίδιο «συν-διαχείρισης» του δημόσιου χώρου που συντάσσεται στα πλαίσια του Resilient Thessaloniki. Και ενώ, όπως αναφέρεται και στη στρατηγική «Θεσσαλονίκη 2030» «κλειδί για τη δημιουργία ποιοτικών και *καλαίσθητων*⁸ χώρων είναι η συμμετοχή των πολιτών» (Resilient Thessaloniki, 2017: 80), αυτή πουθενά δεν ορίζει ξεκάθαρα την έννοια της συμμετοχής και δεν διασαφηνίζει εάν, τελικά, επιδιώκεται η συμπερίληψη των κατοίκων ως ισότιμων εταίρων στη δημιουργία και χρήση των δημόσιων χώρων, ή ως «φρουρών» και διοργανωτών εκδηλώσεων που εν δυνάμει θα ενισχύουν την εμπορική αξία και χρήση τους.

Συμπεράσματα

Από την ολοκλήρωση της ανάπλασης μέχρι σήμερα, η Νέα Παραλία αποτέλεσε πρόσφορο πεδίο ανάδυσης, δράσης και συνδιαλλαγής πολλαπλών, και ετερογενών, φορέων του δημοσίου, του ιδιωτικού τομέα αλλά και της κοινωνίας των πολιτών. Η συμμετοχή των πολιτών και η ενεργοποίησή τους στον δημόσιο χώρο κατέχει κεντρικό ρόλο στον κυρίαρχο Λόγο του Δήμου και ενισχύεται ακόμη περισσότερο μετά την ένταξη της πόλης στο Δίκτυο των 100 Ανθεκτικών πόλεων. Μέσα από την παραπάνω ανάλυση, επιδιώξαμε να διερευνήσουμε το πολύπλοκο δίκτυο συναινέσεων και συγκρούσεων που αναδύεται στην Νέα παραλία της Θεσσαλονίκης τα τελευταία χρόνια. Στόχος της ανάλυσης ήταν (1) να εξε-

τάσει τους τρόπους με τους οποίους δομείται από τις κυρίαρχες πολιτικές η έννοια της «συν-δημιουργίας» του δημόσιου χώρου και (2) να αναδείξει τις πρακτικές διαφωνίας και σύγκρουσης που κάνουν πράξη την «συν-δημιουργία» του δημόσιου χώρου ως διαφωνία. Μέσα από αυτή την ανάλυση, θέλουμε να τονίσουμε δύο κεντρικά σημεία – παράδοξα που προκύπτουν γύρω από την έννοια της «συν-δημιουργίας» δημόσιων χώρων.

Το πρώτο παράδοξο σχετίζεται με το ότι η «συν-δημιουργία» όπως αυτή δομείται μέσα από τις κυρίαρχες πολιτικές συνδέεται με την αποδοχή συγκεκριμένων δρώντων ως αποδεκτών «συν-δημιουργών». Από την μία, οι κάτοικοι της πόλης διαχωρίζονται σε αυτούς που είναι επιθυμητοί και σε αυτούς που δεν είναι. Επιθυμητοί εταίροι στην περίπτωση της παραλίας είναι ομάδες πολιτών ή μεμονωμένοι πολίτες που συμβάλλουν στην δημιουργία ενός «καθαρού» και απαλλαγμένου από «κακοφωνίες» δημόσιου χώρου που μπορεί να αποτελέσει μία βιτρίνα και ένα brand για την πόλη. Από την άλλη, η συμμετοχή των πολιτών περιορίζεται σε ζητήματα συντήρησης και έρχεται να καλύψει κενά του Δήμου, ενώ την ίδια στιγμή η παραγωγή και διαχείριση της Νέας παραλίας λαμβάνει χώρα κυρίως μέσω συνεργασιών με ιδιωτικούς φορείς και μεγάλους οργανισμούς όπως η Παγκόσμια Τράπεζα.

Ένα δεύτερο παράδοξο προκύπτει σε αυτό το σημείο σε σχέση με την «συν-δημιουργία». Ενώ ο κυρίαρχος Λόγος διαμορφώνεται έντονα γύρω από τον δημόσιο χαρακτήρα της νέας παραλίας, όπως αναλύθηκε παραπάνω, στην ουσία εξακολουθεί να δημιουργεί αποκλεισμούς και να επιχειρεί να συρρικνώνει την ανάδυση του πολιτικού. Το παράδοξο σε αυτό το σημείο είναι το ότι ο δημόσιος και δημοκρατικός χαρακτήρας του αστικού χώρου χρησιμοποιείται με μια διαστρεβλωμένη έννοια, καθώς, όπως φάνηκε από την παραπάνω ανάλυση, η εικόνα μιας «καθαρής» πόλης δεν μπορεί να χωρέσει πρακτικές όπως η τέχνη του δρόμου, οι μεγάλες πολιτικές συγκεντρώσεις ή πολιτιστικά/πολιτικά φεστιβάλ. Σε αυτό συμβάλλει, όπως φάνηκε από την προηγούμενη ενότητα, τόσο ο φυσικός σχεδιασμός της παραλίας με την πρόσφατη ανάπλαση της, όσο και η παρουσίαση της παραλίας ως δημόσιου χώρου μέσα από τον οποίο η πόλη δηλώνει την ταυτότητα της και προσελκύει τουρίστες και επενδύσεις. Η έννοια του «βανδαλισμού» προβάλλεται κεντρικά τόσο από τον ΔΘ όσο και από συγκεκριμένες

ομάδες πολιτών και αντιπαράθεται στις έννοιες του «πολιτισμού» και της «δημοκρατικής έκφρασης» στον δημόσιο χώρο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ενώ οι πολίτες καλούνται να συν-δημιουργήσουν τον χώρο, στην πραγματικότητα παρατηρούμε πως οτιδήποτε δεν εντάσσεται στο παραπάνω πλαίσιο, αποκλείεται, διώκεται ή καταστέλλεται (άμεσα ή έμμεσα).

Συμπερασματικά, υποστηρίζουμε πως οι πρακτικές οι οποίες πραγματικά επανανοηματοδοτούν την έννοια της «συν-δημιουργίας» του δημόσιου χώρου, είναι εκείνες μέσα από τις οποίες οι κάτοικοι των πόλεων παράγουν τον αστικό χώρο ως χώρο πολιτικής και διαφωνίας. Ενώ ο κυρίαρχος Λόγος για το δημόσιο χώρο στη Θεσσαλονίκη περιστρέφεται γύρω από ζητήματα αρμοδιοτήτων, επίσημων χρήσεων, αισθητικής και συντήρησης, οι κάτοικοι των πόλεων γίνονται πραγματικοί συμμετοχοί στην παραγωγή χώρων μέσα από πρακτικές που αμφισβητούν τις καθορισμένες λειτουργίες και παράγουν διαφορετικούς χώρους ανοιχτούς σε όλες και όλους. Αυτό αφορά τόσο καθημερινές πρακτικές μικρής κλίμακας, όσο και μεγαλύτερες σε κλίμακα πρακτικές αμφισβήτησης και οικειοποίησης του χώρου.

Ευχαριστίες

Η έρευνα που παρουσιάζεται στο άρθρο αποτελεί μέρος των διδακτορικών διατριβών των συντακτριών οι οποίες βρίσκονται σε εξέλιξη. Οι διδακτορικές διατριβές υλοποιούνται με υποτροφίες του ΙΚΥ οι οποίες χρηματοδοτήθηκαν από την Πράξη «Πρόγραμμα χορήγησης Υποτροφιών για μεταπτυχιακές σπουδές δεύτερου κύκλου σπουδών» από πόρους του ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», 2014-2020 με τη συγχρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (Ε.Κ.Τ.) και του Ελληνικού Δημοσίου.

Ευχαριστούμε θερμά όσες και όσους συνέβαλαν στη διεξαγωγή της έρευνας πεδίου.

Σημειώσεις

3. Η κατανόηση της έννοιας Λόγος (discourse) βασίζεται στην Ανάλυση Λόγου (Discourse Analysis) όπως αυτή αναλύθηκε από τον Ernesto Laclau και την Chantal Mouffe. Σύμφωνα με αυτή, ο Λόγος αναφέρεται σε συγκεκριμένα συστήματα κοινωνικών σχέ-

σεων και πρακτικών, τα οποία είναι εγγενώς πολιτικά, και περιλαμβάνουν την κατασκευή κοινωνικών ανταγωνισμών. Οι Λόγοι γίνονται κατανοητοί στο συγκεκριμένο κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγονται (Laclau and Mouffe, 2001, βλ. επίσης Stavrakakis, 1999).

4. Ο διαχωρισμός μεταξύ πολιτικής (la politique, politics) και πολιτικού (le politique, the political) έχει αναλυθεί εκτενώς από πολλούς στοχαστές και πολιτικούς επιστήμονες αλλά τα τελευταία χρόνια απασχολεί ιδιαίτερα και επιστήμονες στον τομέα της αστικής γεωγραφίας (βλ. για παράδειγμα Swyngedouw 2014, Dikec, 2005, κ.α.)

5. Ήδη από το 2011, οργανώνονται συγκεντρώσεις από ομάδες όπως είναι για παράδειγμα η διαμαρτυρία ενάντια «στο ξεπούλημα της πατρίδας μας» οργανωμένη από τον Ιερό Λόχο, την Πατριωτική Ένωση Ελλήνων Πολιτών Ωραιοκάστρου κ.α. Ελεύθεροι Έλληνες. (2017) Ανασκόπηση από την σημερινή συγκέντρωση στον Λευκό Πύργο Θεσσαλονίκης. Νεότερη Ενημέρωση (Κυριακή 19/3/2017, 8 μμ). Available: <https://eleftheroiellines.blogspot.com/2017/03/1932017-8.html> [τελευταία πρόσβαση 28/01/2018]. Την αποκορύφωση αυτών των εκδηλώσεων αποτέλεσε το πρόσφατο συλλαλητήριο ενάντια στη διαπραγμάτευση της κυβέρνησης σχετικά με το αποκαλούμενο ως «Μακεδονικό» ζήτημα (Το Βήμα, 2018).

6. Δες για παράδειγμα εδώ: <http://www.thessnews.gr/article/53485/tsakosan-kantines-choris-adeia-sti-nea-paralia>

7. Η έμφαση δική μας.

8. Η έμφαση δική μας

Βιβλιογραφία

- 100 Resilient Cities. (2018) What is Urban Resilience? διαθέσιμο στο: <https://www.100resilientcities.org/resources/> [τελευταία πρόσβαση 22/04/2018].
- Alisdairi, L. K. (2014) *A Cry and a Demand: Tactical Urbanism and the Right to the City*. Master of Urban Planning, University of Washington.
- Athanassiou, E. (2017) The hybrid landscape of public space in Thessaloniki in the context of crisis. *Landscape Research*, 42(7), 782-794.
- Athanassiou, E., Kapsali, M. and Karagianni, M. (2015) “Green” and resilient: shaping a new identity for Thessaloniki’, in *Changing Cities: Spatial, Design, Landscape & Socio-economic Dimensions*. Porto Heli, Greece.
- Davoudi, S. et al. (2012) ‘Resilience: A Bridging Concept or a Dead End? “Reframing” Resilience: Challenges for Planning Theory and Practice Interacting Traps: Resilience Assessment of a Pasture Management System in Northern Afghanistan Urban Resilience: What Does it Mean in Planning Practice? Resilience as a Useful Concept for Climate Change Adaptation? The Politics of Resilience for Planning: A Cautionary Note,’ *Planning Theory & Practice*. Routledge, 13(2), pp. 299–333. doi: 10.1080/14649357.2012.677124.
- Evans, J. P. (2011) ‘Resilience, ecology and adaptation in the experimental city’, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 36(2), pp. 223–237. doi: 10.1111/j.1475-5661.2010.00420.x.
- Garzillo, C. and Ulrich, P. (2015) *Annex to MS94: Compilation of case study reports A compendium of case study reports from 40 cities in 14 European countries*. Vienna: WWWforEurope. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/10419/125749>.
- Kaika, M. and Karaliotas, L. (2016) ‘The spatialization of democratic politics: Insights from Indignant Squares’, *European Urban and Regional Studies*, 23(4), pp. 556–570. doi: 10.1177/0969776414528928.
- Latinopoulos, D., Mallios, Z. and Latinopoulos, P. (2016) ‘Valuing the benefits of an urban park project: A contingent valuation study in Thessaloniki, Greece’, *Land Use Policy*, 55, pp. 130–141. doi: <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.03.020>.
- Resilient Thessaloniki (2016) *Έκθεση Αξιολόγησης Αστικής Ανθεκτικότητας*. Δήμος Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη.
- Resilient Thessaloniki (2017) *Θεσσαλονίκη 2030: Στρατηγική για την αστική ανθεκτικότητα*. Δήμος Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη.
- Street Plans (2017) *The Thessaloniki Public Space Co-creation Program Guide*. Διαθέσιμο στο: <http://www.street-plans.com/planning-design-projects/the-tactical-urbanists-guide-to-materials-and-design/> (Τελευταία πρόσβαση: 20 Δεκεμβρίου 2017).
- Typosthes.gr (2016) *Θεσσαλονίκη: Πάνω από 130 κ.μ. απορριμμάτων συλλέγονται κάθε μήνα από τον Θερμαϊκό*. Διαθέσιμο στο: <http://www.typosthes.gr/gr/topika/article/91429/thessaloniki-pano-apo-130-km-aporrimmaton-sullegodai-kathe-mina-apo-ton-thermaiko/> (Τελευταία πρόσβαση: 17 Ιανουαρίου 2018).
- Voria.gr (2016) *Στο μικροσκόπιο της Παγκόσμιας Τράπεζας τα ακίνητα του Δήμου Θεσσαλονίκης*. Διαθέσιμο στο: <http://voria.gr/article/stelechi-tis-pagkosmias-trapezas-xana-sti-thessaloniki> (Τελευταία πρόσβαση: 20 Δεκεμβρίου 2017).
- Voria.gr (2017) *Οι μεγάλες ευκαιρίες που προσφέρει το θαλάσσιο μέτωπο της Θεσσαλονίκης*. Διαθέσιμο στο: <http://www.voria.gr/article/i-megales-efkeries-pou-prosferi-to-thalassio-metopo-tis-thessalonikis> (Τελευταία πρόσβαση: 17 Ιανουαρίου 2018).
- Αγανακτισμένοι Λευκού Πύργου (2011a) *ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΩΝ ΛΕΥΚΟΥ ΠΥΡΓΟΥ 7/8/2011, Αγανακτισμένοι Λευκού Πύργου Blogspot*. Διαθέσιμο στο: <http://aganaktismenoi-thess.blogspot.in/2011/08/ai-782011.html> (Τελευταία πρόσβαση: 20 Ιανουαρίου 2018).
- Αγανακτισμένοι Λευκού Πύργου (2011b) *Δελτίο Τύπου Αγανακτισμένων Λευκού Πύργου - 04/08/2011, Αγανακτισμένοι Λευκού Πύργου Blogspot*. Διαθέσιμο στο: <http://aganaktismenoi-thess.blogspot.in/2011/08/04082011.html> (Τελευταία πρόσβαση: 20 Ιανουαρίου 2018).
- Αγανακτισμένοι Λευκού Πύργου (2011c) *Εικόνες από την εισβολή της αστυνομίας στην πλατεία, Αγανακτισμένοι Λευκού Πύργου Blogspot2*. Διαθέσιμο στο: <http://aganaktismenoi-thess.blogspot.in/2011/08/blog-post.html> (Τελευταία πρόσβαση: 20 Ιανουαρίου 2018).
- Αυτοδιοίκηση (2017a) *Δ.Θεσσαλονίκης: Ο Μπουτάρης φέρνει Μνημόνιο – Τι προβλέπει, ποιοι αντιδρούν*. Διαθέσιμο στο: <http://www.aftodioikisi.gr/ota/dimoi/d-thessalonikis-ouboutaris-fernei-mnimonio-ti-provlepei-poiioi-antidroun/> (Τελευταία πρόσβαση: 15 Δεκεμβρίου 2017).

- Αυτοδιοίκηση (2017b) *Θεσ/νίκη: Στον απόηχο των εντάσεων εγκρίθηκε το Μνημόνιο Μπουτάρη*. Διαθέσιμο στο: <http://www.aftodioikisi.gr/ota/dimoi/egkrithike-mnimonio-sinergasias-d-thesnikis-pagkosmia-trapeza-anasigkrotisis-kai-anaptixis/> (Τελευταία πρόσβαση: 15 Δεκεμβρίου 2017).
- Γερακαρίτου, Κ. (2017) *Φάκελος θαλάσσιο μέτωπο - Το σχέδιο του Δήμου Θεσσαλονίκης (Video)*, *Voria.gr*. Διαθέσιμο στο: <http://www.voria.gr/article/i-proklisis-ke-o-schediasmos-tou-dimou-thessalonikis> (Τελευταία πρόσβαση: 17 Ιανουαρίου 2018).
- Δημότης Online (2017) 'Ενημερωτική τηλεοπτική εκπομπή, TV100, 11 Οκτωβρίου'. TV100. Διαθέσιμο στο: <https://www.facebook.com/dimotisonline/videos/1270184083093382/>.
- Δημοτικό Συμβούλιο Δ. Θεσσαλονίκης (2017) 'Πρακτικά Συνεδρίασης Δημοτικού Συμβουλίου Δ. Θεσσαλονίκης 19-05-2017', in *Αρ. Πρωτ. 2171*. Θεσσαλονίκη.
- Δούμας, Τ. (2017) *Παραλιακό Μέτωπο: Η 'Μεγάλη Εικόνα' για τη Ριβιέρα της Θεσσαλονίκης*, *Voria.gr*. Διαθέσιμο στο: <http://www.voria.gr/article/arthro-tou-taki-douma-paraliakou-metopou-sinechia-> (Τελευταία πρόσβαση: 17 Ιανουαρίου 2018).
- Ελληνικά Πετρέλαια Α.Ε. (2016) *Τα Ελληνικά Πετρέλαια Στηρίζουν το έργο της απορρύπανσης του Θερμαϊκού, Δελτίο Τύπου*. Διαθέσιμο στο: <https://www.help.gr/media-center/press-releases/news-ta-ellhnika-petrelaia-sthrizoyn-to-ergo-ths-aporrypanshs-toy-8ermaikoy> (Τελευταία πρόσβαση: 17 Ιανουαρίου 2018).
- Μπουτάρης, Γ. (2016) *Στον δήμο Θεσσαλονίκης η Νέα Παραλία-Υπεγράφη το μνημόνιο συνεργασίας με ΤΑΙΠΕΔ και ΕΤΑΔ, Στο Κόκκινο*. Διαθέσιμο στο: <http://www.stokokkino.gr/article/10000000002832/Ston-dimo-THessalonikis-i-Nea-Paralia-Upegrafi-to-mnimonio-sunergasias-me-TAIPED-kai-ETAD> (Τελευταία πρόσβαση: 20 Δεκεμβρίου 2017).
- Μπουτάρης, Γ. (2017) *Συνέντευξη στην Κάτια Γεροκαρίτου*, *Voria.gr*. Διαθέσιμο στο: <http://www.voria.gr/article/i-proklisis-ke-o-schediasmos-tou-dimou-thessalonikis> (Τελευταία πρόσβαση: 18 Ιανουαρίου 2018).
- Στεφανοπούλου, Φ. (2012) 'Αλλάζει βιτρίνα η Θεσσαλονίκη. Αναμορφώνεται το παραλιακό μέτωπο της πόλης με πάρκα, αναψυκτήρια, παιδότοπους και χώρους αθλοπαιδιών', *Τα ΝΕΑ*. Διαθέσιμο στο: <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4754027/?iid=2>.
- Ταχιάου, Χ. (2016) *Γιατί ο Θερμαϊκός κόλπος αναζητεί χορηγούς...*, *Protagon*. Διαθέσιμο στο: <http://www.protagon.gr/epika/irotitita/enas-kolpos-anazita-xorigous-o-thermaikos-44341107481> (Τελευταία πρόσβαση: 17 Ιανουαρίου 2018).
- Τζήμου, Κ. (2017) *Τι ζόρι τραβάτε με τη Νέα Παραλία κύριε δήμαρχε;*, *Parallaxi*. Διαθέσιμο στο: <http://parallaximag.gr/parallax-view/ti-zori-travate-ti-nea-paralia-kirie-dimarche> (Τελευταία πρόσβαση: 20 Ιανουαρίου 2018).
- Το Βήμα (2018) 'Το συλλαλητήριο για το «Μακεδονικό» στη Θεσσαλονίκη - Το ψήφισμα', *Το Βήμα*. Διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=935564>.
- ΦΝΠ (2017a) *ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΑΡΑΛΙΑΣ» [Facebook status update] 11/01/2018*, *Facebook*. Διαθέσιμο στο: <https://www.facebook.com/filoineasparalias/posts/1213910822074192> (Τελευταία πρόσβαση: 20 Ιανουαρίου 2018).
- ΦΝΠ (2017b) *Δελτίο Τύπου-Φίλοι της Νέας Παραλίας, [Facebook status update]*. Διαθέσιμο στο: <https://www.facebook.com/filoineasparalias/posts/1158993597565915> (Τελευταία πρόσβαση: 31 Ιανουαρίου 2018).
- Χριστοδούλου, Χ. (2014) 'Πρακτικές Αστικού Σχεδιασμού και Πολιτικές Τοπικής Διακυβέρνησης σε Συνθήκες Κρίσης', in *Μεταβολές και Ανασημασιοδοτήσεις του Χώρου στην Ελλάδα της Κρίσης*. Βόλος: Τμήμα Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/265796> (Τελευταία πρόσβαση: 30 Ιανουαρίου 2018).